

Ook in de afgelopen periode ontvingen wij weer een aantal aanwinsten voor ons Fortdepot. Henk de Graaf schonk ons een originele zwierstok zoals die vroeger bij het paren rijden op de schaats wereld gehanteerd. Van de familie La Lau in Baambrugge ontvingen wij een opgeplakte stafkaart uit 1905. In ons vorige nummer maakte wij melding van een schenking door Theo Uyttewaal. Fout! Uw redacteur zat met zijn gedachten in de Eendracht. De schenker is Joop Uyttewaal van de Voordijk. Corry Meijer verkreeg de Kring met een diaporojector met toebehoren. Van Leo Schat mochten wij twee staande stalen bureaustalen in ontvangst nemen.

Een van onze leden is op zoek naar nabestaanden van de familie Cornelis Hogervorst, geb. 1857 Abcoude en gehuwd met Bertha Jongkind.

Zij is in het bezit van een leuk Hogervorst familie stuk dat ze graag goed wil onderbrengen bij de familie.

Tenslotte nog een uitnodiging aan tekenvaardige leden in onze Kring. Zo af en toe treft u plattegronden aan in onze Kroniek. Zo ook in dit nummer bij het artikel over de begraafplaatsen. Het maken van deze kaartjes gebeurt door de auteurs handmatig en kost veel inspanning. Is er onder onze leden een digitale expert die na aanlevering van het basismateriaal dit soort tekeningen, voorzien van teksten, ons kan aanleveren? Heeft u interesse meldt u dan aan bij ons redactielid Wim Timmer.

Let op. De jaarlijkse excursie gaat dit jaar naar Gouda. Niet op zaterdag 13 mei maar op zaterdag 20 mei!

Politiek geweld bij het Abcouder Meer

1936 was een gewelddadig jaar. Duitsland remilitariseerde het Rijnland, Italië voltooidde de inlijving van Abessinië en in Spanje brak de allesverwoestende burgeroorlog uit. In Nederland werd de soep zoals gebruikelijk niet zo heet gegeten, maar dat wil niet zeggen dat hier geen politiek geweld plaatsvond.

De NSB had met de principiële afwijzing van het politieke bestel een groot aantal rancuneuze en teleurgestelde kiezers achter zich weten te scharen. Bij de Provinciale-Statieverkiezingen van april '35 behaalde de partij zo'n acht procent van de stemmen. De agressie die binnen deze beweging leefde bleek vooral uit de vorming van de zogenaamde 'weerafdelingen', de WA. Deze - aanvankelijk geüniformeerde - partijforma-

ties dienden in theorie om aanvallen op de NSB en haar leden te weerstaan. In de praktijk voerden zij echter met grote regelmaat offensieve operaties uit. Mede vanwege de onrust die dit aanvallend optreden veroorzaakte, hief de NSB de WA eind 1935 op.

Maar de Amsterdamse weerafdeling kende een kerngroep die voortdurend van zich deed spreken. Deze groep legde zich niet bij de opheffing door Mussert

en het partijhoofdkwartier neer. Zij bleven ook in 1936 tegen hen onwettige vergaderingen en voorstellingen optreden. Daarnaast grepen zij bij herhaling het verspreiden van kranten en pamfletten aan om geweld te veroorzaken. En ook aan de oevers van het Abcouder Meer voerden zij een van hun geruchtmakende operaties uit. De NSB-afdeling Vechtstreek organiseerde op 18 juli 1936 een grote openluchtbijeenkomst

NUMMERS 1-12
 VAN DE ARBEIDERS

HET VOLK

NUMMERS 1-12
 AMSTERDAM-CENTRUM

DAGBLAD VOOR DE ARBEIDERSPARTIJ

op het terrein van hotel 'Vriedenhoeve' in Maarssen. Anton Mussert zou daar komen spreken. Omdat velen binnen de partij - en daarbuiten - ernstig rekening hielden met een groot succes bij de parlementsverkiezingen in mei '37, was het enthousiasme onder de aanhangers groot. Zo groot zelfs dat zij in de voorafgaande week de Rijksweg tussen Amsterdam en Utrecht van de Duivendrechtse brug tot Zuilen (de snelweg bestond nog slechts op papier) volkalkten met de leuze "Mussertwint". Politie en Rijkswacht patrouilleerden intensief om verdere bekladning te voorkomen, maar er was geen houden aan. Ondertussen werkte Rijkswaterstaat met man en macht om wegen, paden, muren en borden weer schoon te krijgen. In het volgekalkte Loenen aan de Vecht zette de gemeente de talrijke werklozen in om met staalborstels, wasbenzine en zoutzuur de propaganda te lijf te gaan.

Vrijdagavond 17 juli kwam in de Amsterdamse Transvaalbuurt een twaalftal mannen bij elkaar. Het waren leden van de Amsterdamse federatie van de SDAP, Afdeling VI. Zij waren van plan om het hunne bij te dragen aan het tegengaan van de NSB-propaganda. Er was voor kwasten, witkalk en een vrachtwagen gezorgd. Om een uur of tien reden zij van nacht Amsterdam naar Loenen. Daar keerden zij om en reden terug, waarbij elke leuze

"Mussertwint" van de toevoeging "nooit" of "niet" werd voorzien. Dat was nog een heel karwei, want de NSB-aanhang had niet stilgezet. Zo ploeterden de SDAP'ers voort, langs de Kerklaan, Loenersloot en Baambrugge richting Amsterdam. Enkelingen werden onderweg wegens hun geschieder door surveillerende agenten bekeurd.

Ook de inzittenden van een herhaaldelijk passerende personenwagen hadden grote belangstelling voor hun bezigheden. Bij het Abcouder Meer aangekomen werd gepauzeerd en gegeten, en nog eens geschiederd. Tegen enen maakten de twaalf zich op om verder te gaan. Op dat moment werden ze achterop gereden door een stoet auto's en motorfietsen. In een oogwenk waren ze aan beide zijden ingesloten en stonden, in het volle licht van de koplampen, oog in oog met enkele tientallen mannen. Deze droegen, ondanks een uniformverbod, uitrustingsstukken van de WA: beenkappen, korte zwarte jassen en petten. Ze verloren geen tijd en zetten met allerhande slag wapens direct de aanval in.

Alle SDAP'ers liepen flinke klappen op, maar wisten uiteindelijk door velden en sloten aan hun belagers te ontkomen. Alleen de 34-jarige Gerrit Worms was niet zo gelukkig. Hij werd ingesloten en kreeg een verschrikkelijk pak slaag. Half bewusteloos en met bloedende hoofdwonden werd hij ten slotte in de sloot langs de

weg gegooid. Vervolgens richtte de woede zich op de vrachtwagen. Deze werd volledig vernield en tegen een paar bommen aangeduwd, om vervolgens in dezelfde sloot te belanden. In een mum van tijd was de verwoesting totaal; nauwelijks vijf minuten na hun verschijning verdwenen de aanvallers met hoge snelheid in de richting waaruit ze gekomen waren. Bij Nieuwe sluis sloegen zij rechtsaf, om via Wilnis en Uithoorn ongehinderd naar Amsterdam te ontkomen. Een toevallig passerende fietser sloeg in Abcoude alarm. De beide veldwachters daar schat ten de situatie blijkbaar ernstig in: alvorens zelf poolshoogte te gaan nemen riepen zij versterking op. De Rijkswacht kwam met een auto uit Loenersloot, de marechausseebrigade Watergraafsmeer uit de Jennerstraat met drie motoren. Op de plek des onheils was inmiddels revuedirecteur Meijer Hamel aangekomen. Deze was na een optreden in Utrecht met zijn gezelschap op weg naar huis. Temidden van de ravage trof hij de ontredderde en druipnatte Worms aan. Hamel nam hem in zijn auto mee en bracht hem naar het Nederlands Israëlitisch Ziekenhuis aan de Nieuwe Keizersgracht. De artiestenbus die hem volgde nam nog een aantal schilders mee naar Amsterdam. Deze hadden de inmiddels ook op het terrein verschenen politie ingelicht over hun aantal en identiteit. Twee van hen waren op dat moment nog spoorloos.

Marechaussees en veldwachters vreesden dat zij onder het wrak van de vrachtauto in de sloot lagen. Zij hielden zich echter schuil op het erf van een verdedigingsboordrij. Ze zagen de marechausseemotoren aan voor die van hun tegenstanders, en vreesden een hernieuwde aanval. Met de koplampen van die motoren werd het terrein verder afgezocht. De aanvallers hadden, buiten de talrijke brokstukken van de vrachtwagen, geen noemenswaardige sporen achtergelaten. Alleen een gebroken biljartkeu getuigde nog van het geweld.

Het nieuws van dit incident veroorzaakte alom grote verontwaardiging. Vooral het militaire karakter van de operatie en het buitensporige geweld zetten veel kwaad bloed. Vergelijkingen met het doen en laten van de SA in Duitsland drongen zich - niet voor het eerst - op. Hoewel de politieke strijd in Nederland zich al langer verhardde, leek deze aanval een nieuwe fase in te luiden. De NSB onthield zich angstvallig van commentaar. De partijtop zal zeker met de kwestie in de maag hebben gezeten. De gehanteerde methode viel ten slotte moeilijk te rijmen met het streven van de NSB-leiding naar machtsverwerving langs legale weg. Daarbij was deze gebeurtenis onmogelijk als een vorm van zelfverdediging te rechtvaardigen. En boven alles voedde het de al lange bestaande twijfel aan de opheffing van de weerafdeling. Ook de bladen van de beweging hielden zich op de vlakte. Pas twee weken later kwam *Volk en Vaderland* met de overdruk van een voor de SDAP zeer onverwacht artikel uit de rooms-katholieke krant *Ons*

Noorden. Dit artikel suggereerde dat de SDAP'ers, door de NSB-propaganda te beschadigen, het geweld zelf over zich hadden afgeroepen. Het schreeuwergeslacht *Arbeidsfront*, voortkomend uit de radicalere delen van de NSB, kwam rond dezelfde tijd met een stukje van gelijke strekking. Ook hier werd de oorzaak gezocht bij de SDAP'ers die NSB-propaganda beschadigden. Immers: "[...] kerels met een hart in het lijf dulden dat niet." In de luttele regels die het telde werd overigens zowel bevestigd als ontkend dat de aanvallers NSB'ers waren.

De marechaussee, van oudsher met het toezicht op de rijkswegen belast, was verantwoordelijk voor het strafrechtelijk onderzoek. Relevant detail hierbij is dat de overval enkele tientallen meters voorbij de grens met het toenmalige Weespekkarspel plaatsvond. Daardoor viel het onder de competentie van het parket Amsterdam. En hoewel in het spraakgebruik van die dagen 'de overval te Abcoude' een begrip werd, spraken ambtelijke kringen in deze zaak soms wel van 'Weespekkarspel'. Marechaussee en parket riepen ook de hulp in van de Amsterdamse politie. De richting waarin de schuldigen gezocht moesten worden leek immers direct duidelijk, en in het Amsterdamse koppel was er enige bekendheid met de vermoedelijke daders te verwachten. Al op 23 juli gaf het *Wekelijksch Overzicht* van de Amsterdamse inlichtingendienst enige informatie hierover. Er waren enkele kentekens van de gebruikte voertuigen bekend, en de slachtoffers legden uiteraard

getuigenverklaringen af. Ook door de onvermijdelijk loslippigheid van enkele klaarblijkelijk betrokkenen kwam een aantal verdachten naar voren. Als leider van de expeditie werd de WA-luitenant Stevens genoemd. Stevens was al geruime tijd een van de aanvoerders van een uiterst gewelddadig groep NSB'ers uit de hoofdstad. De verdachten bleven hun betrokkenheid echter ontkennen en direct bewijs ontbrak, zodat het onderzoek uiteindelijk weinig resultaat had. Op 14 augustus stuurde de marechaussee het proces-verbaal naar de officier van justitie. Hoofdverdachte Willem Uijleman maakte zich overigens nauwelijks een week daarvoor opnieuw schuldig aan mishandeling. In Paterswolde sloeg hij op 9 augustus iemand met een stoel op het hoofd. De Groningse politierechter veroordeelde hem hiervoor tot tien gulden boete of tien dagen hechtenis. Justitieminister Van Schaik verklaarde later dat de zaak grondig was onderzocht. Maar desondanks schreef de officier begin oktober aan de procureur-generaal dat het vooronderzoek onvoldoende houvast bood voor strafvervolgning. De procureur-generaal deelde die visie en eind november werd de zaak gesloten.

Daarmee was de kous echter nog niet af. Enkele dagen na het incident stelde de SDAP'er Albarde aan justitieminister Van Schaik vragen. De definitieve beantwoording volgde begin september, en had niet erg veel om het lijf. Toch was ook hiermee in het parlement het laatste woord over de gebeurtenissen nog niet gespro-

ken. De regering-Colijn diende eind '35 een wetsvoorstel in om tot een verbod van particuliere weerkransen te komen. Nadat de NSB mede onder druk van dit initiatief de WA ophief, zette vooral de radicale Amsterdamse aanhang de gewelddadige operaties onverminderd voort. Het incident bij Abcoude was hiervan een voorlopig-hoogtepunt. De behandeling van het wetsontwerp in de Eerste Kamer kwam hierdoor in het teken te staan van gebeurtenissen die na het indienen plaats hadden. Begin september '36 leidde dit tot verhitte debatten tussen onder meer de SDAP'er Maurits Mendels en de (ex-liberale) NSB'er Van Vessem:

Eenigen tijd geleden hebben de aanhangers van de heer van Vessem -ik vind het nooit fraai, ook niet van onze menschen- overal in de Vechtstreek op de openbare rijwegen en ook de fietspaden, zelfs op die, welke door een particuliere vereniging worden onderhouden, te kalen met bruine verf een zeer korte samenvatting van de politiek blijmoedige verwachting van de heer van Vessem: "Mussert wint". (...) Nu zijn echter van andere zijde personen geweest die gemeend hebben daar iets tegenover te moeten stellen, en zij zijn 's nachts bezig geweest op de weg bij Abcoude met verf onder "wint" te plaatsen het woordje "niet". Ongehoorde twijfelzucht in de zoo pertinente verzekering van de schildeende N.S.B.-ers. (...) Mijnheer de voorzitter! Relletjes komen in bewogen tijden vaak voor, maar ik vraag mij af: waar komen 's nachts om 3 uur en op een verlaten weg bij Abcoude ineens 30 flinke, van slaanweerkuigen

voorzien N.S.B.-ers vandaan? Die grijpt men niet uit de lucht.

Van Vessem kon daar niet zo heel veel tegenover stellen, zij het dat hij zich wel kon verschuilen achter het feit dat het onderzoek moeizaam verliep:

Mijnheer de voorzitter! De heer Mendels heeft ook nog gesproken over kalkers, die een politieke leus op den weg zouden hebben gesmeerd die daarna gevolgd zouden zijn door tegenstanders, die een andere leus daarvan gemaakt hadden en heeft een verhaal gedaan van gewapende, ik zou bijna zeggen geblijndeerde auto's, van auto's met gewapenden althans, die eensklaps uit den nacht opdoken en een aanval hebben gepleegd op deze contra-kalkers. Dit verhaal doet mij uiterst fantastisch aan. Mij ontbreken alle inlichtingen hieromtrent. Ik wacht dus het onderzoek van justitie af, maar wil wel gaarne verklaren dat ik aanvallend geweld afkeur.

Mendels legde de vinger wel op een zere plek: de vanuit militair oogpunt voorbeeldig uitgevoerde operatie verried het bestaan van een goed geïnfundeerd geweldsapparaat. Zowel de Eerste als de Tweede Kamer namen het wetsvoorstel overigens aan zonder dat een hoofdelijke stemming nodig was. Bij het bespreken van de justitiebegroting in november kwam het bewuste incident opnieuw ter sprake. Pers en politici stoorden zich er al langer aan dat de reeks gewelddadigheden van de NSB'ers, die in feite al vanaf begin '35 aanhield, zo zelden tot effectieve strafrechtelijke vervolging leidden. Het communistische Tweede-Kamerlid

Schalkers citeerde het SDAP-dagblad *Het Volk*, dat eind juli over toedracht en bedrivers van de overval publiceerde. Schalkers meende "dat hier toch wel zeer formeel door de betrokken autoriteiten tegenover dit zeer ernstige geval van terreur tegen andersdenkenden is opgetreden." Hij verweet politie en justitie genoeg te nemen met de ontkenningen van de daders. Minister van Schaik, die onder grote druk van parlement en publieke opinie stond, reageerde als volgt: In dit verband kom ik even terug op hetgeen de heer Schalkers heeft gezegd over de zaak-Abcoude, waarover trouwens door meerdere geachte afgevaardigden is gesproken. Het doet mij leed, dat in deze zaak, die, voor zoover ik kan nagaan goed is geïnstrueerd, waarbij een grondig onderzoek heeft plaats gehad, zo weinig is voor den dag kunnen komen. Het is niet mogelijk gebleken, om tegen bepaalde personen een strafvervolging voort te zetten, omdat herkenning niet heeft plaats gehad. Dat moet men niet wijten aan een niet-behoorlijk onderzoek. Er is goed onderzocht, maar men kan niet op al te zwakke gronden een strafvervolging instellen.

Inmiddels hadden de beruchte NSB-radicalen eind oktober alweer een grootschalige operatie uitgevoerd. In een Utrechtse vergaderzaal wisten zij met bruut geweld een bijeenkomst van de vrijdenkersvereniging De Dageraad te beëindigen. Onder de bijna dertig verdachten die enkele uren later in Amsterdam werden aangehouden, was er één die ook in de Abcoude-kwestie verdachte was. Het is echter meer dan waarschijnlijk dat ook anderen

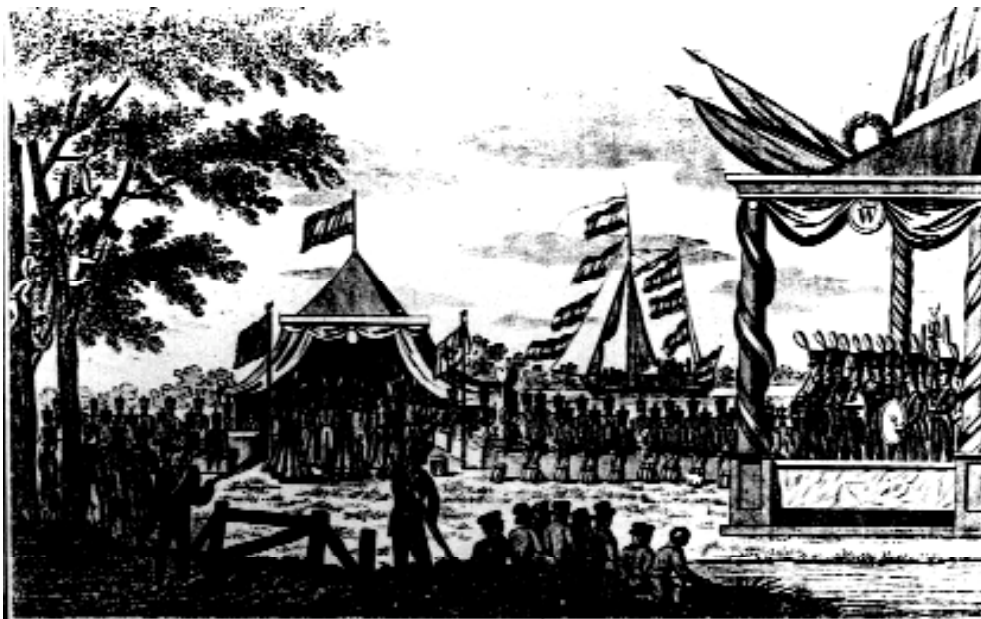
aan beide gewelddaden deelnamen.

Na dit laatste incident volgde een opvallende afname van het Amsterdamse NSB-geweld. Vreedzaam werden de radicalen uit de hoofdstad allerminst, maar het hevig een massale geweld dat de eerste tien maanden van 1936 kenmerkte was voorbij. Hier valt vooral de hand van het NSB-hoofdkwartier in te bespeuren. De partijleiding streefde al geruime tijd naar de macht via de stembus. Het aanhoudende geweld van de aanhang deed aan dit legale streven ernstig afbreuk. De NSB, bij de Statenverkiezingen van 1935 zo succesvol, dreigde mede hierdoor de kiezersgunst weer te verliezen. Het was de tweede man van de NSB, Van Geelkerken, die hier ingreep. Via de propaganda-afdeling van het hoofdkwartier bracht hij de Amsterdamse radicalen uiteindelijk onder controle. De aangerichte schade kon echter niet meer ongedaan worden gemaakt.

Vanaf begin 1937 woedde in het hele land de hevige verkiezingsstrijd. Ook aan Abcoude ging dit niet onopgemerkt voorbij. Vanuit de plaatselijke anti-revolutionaire kiesvereniging "Nederland en Oranje" klonk in maart de wens om het kennelijk in het dorp geplaatste "afschuwelijke propagandabord 'Mussert of Moskou' te doen verwijderen." Voor half april kondigde de NSB een vergadering in Abcoude aan, met de (ex-)predikant Ekering als beoogd spreker. De verkiezingen van 26 mei liepen voor de NSB, ondanks een buitengewoon intensieve campagne, op een regele recht fiasco uit. De winst van 1935 liep drastischerug, van 294.000 stemmen naar 171.000. Deze waren goed voor slechts vier zetels in de Tweede Kamer. Binnen de NSB werd tot het laatst gerekend op 15 tot 25 zetels. Van de zes slag heeft de partij zich in de vooroorlogse periode niet meer hersteld.

Bij de verkiezingen van 1935

kreeg de NSB in de beide Abcouder gemeentes 116 van de 1509 geldig uitgebrachte stemmen. In 1937 waren dat er 84 van de 1578, overigens precies evenveel als de SDAP. Hier was de electorale teruggang van de NSB, hoewel flink, iets minder dan landelijk het geval was. Dit grote stemmenverlies wordt in de geschiedschrijving vooral toegeschreven aan macro-economische en geopolitieke factoren. En hoewel deze factoren ongetwijfeld van belang waren, is het onaannemelijk dat het straatgeweld van de aanhang hier *geen* rol in speelde. Piet Moltmaker, lid van de Eerste Kamer voor de SDAP en bij de verstoorte Dageraadvergadering aanwezig, stelde in maart '37 dat de NSB juist door dit geweld "auf dem Weg zurück" was. En in het verlengde van de zeredenering ligt de conclusie dat een belangrijke aanleiding voor het politieke falen van de vooroorlogse NSB de overval bij het Abcouder Meer was.

de Maaltijd der Schiedamsche Mobil. Schutterij te Abcoude in den Morgen van den 5 Sept 1834.

Wat moesten zij hier?